

*dr hab. Krystyna Leśniak-Moczuk, prof. UR*¹

Instytut Nauk Socjologicznych
Kolegium Nauk Społecznych
Uniwersytet Rzeszowski

Sukces wyborczy i polityka rządu Prawa i Sprawiedliwości w opiniach wybranych kategorii mieszkańców Podkarpacia

WPROWADZENIE

W polityce państw europejskich na przełomie XX i XXI w. do głosu dochodzą społecznie popierane partie populistyczno-prawicowe, wykorzystujące niezadowolone z polityki prowadzonej przez elity polityczne (Moroska, 2010, s. 13). Pojawienie się populizmu ma uwarunkowania społeczno-gospodarcze. W krajach postkomunistycznych roszczenia wobec państwa w zakresie porządku i sprawiedliwości podziału dochodów łączy się z antypaństwowością oznaczającą bunt przeciw elitom władzy i pieniądza, a w Europie Zachodniej populizm jest reakcją na kryzys państwa dobrobytu (Dzwończyk, 2006, s. 121).

W zmianach dokonujących się na polskiej scenie politycznej od czasów ruchu społecznego „Solidarność” w ponad trzydziestoletnim okresie transformacji systemowej można dostrzec przejawy zachowań populistycznych polityków mających na celu budowanie kapitału politycznego w oparciu o resentymenty grup społecznych potrzebujących wsparcia. Nasilenie populistycznej strategii i instrumentalne wykorzystywanie populizmu następuje zwykle podczas kampanii wyborczej, a niekiedy utrzymuje się w czasie sprawowania władzy.

Artykuł ma na celu charakterystykę przyczyn zwycięstwa partii Prawo i Sprawiedliwość w wyborach prezydenckich oraz parlamentarnych w 2015 roku, interpretację poparcia rządu utworzonego przez tę partię oraz charakterystykę efektów działań rządów PiS sprawowanych w pierwszej kadencji, według opinii wybranych kategorii mieszkańców województwa podkarpackiego.

¹ Adres korespondencyjny: e-mail: kles@autograf.pl. ORCID: 0000-0001-7032-9205.

Postawiono tezę, że populistyczna strategia partii PiS znajduje ugruntowanie w opiniach wybranych środowisk społecznych Podkarpacia, uzasadniających wygraną kampanię wyborczą, poparcie społeczne rządu oraz pozytywną ocenę efektów decyzji rządu w pierwszej kadencji.

Tezę tę poddano weryfikacji na podstawie autorskich badań terenowych o charakterze jakościowym, przeprowadzonych na terenie woj. podkarpackiego z wykorzystaniem techniki kwestionariusza wywiadu ze scenariuszem. Do respondentów skierowano cztery następujące pytania otwarte: Jakie były uwarunkowania wygrania wyborów prezydenckich i parlamentarnych przez partię Prawo i Sprawiedliwość? Jakie są przyczyny utrzymywania się wysokiego poparcia dla rządu sprawowanego przez PiS? Które działania rządu od 2015 roku ocenia Pan(i) pozytywnie? Które działania rządu od 2015 roku ocenia Pan(i) negatywnie?

Przy podejmowaniu decyzji o wyborze kategorii mieszkańców województwa podkarpackiego wzięto pod uwagę charakterystykę elektoratu rejestrowaną przez Polskie Generalne Studium Wyborcze (PGSW), będące od połowy lat 90. XX w. głównym przedsięwzięciem empirycznie zorientowanej politologii i socjologii polityki. Według interpretacji danych dotyczących postaw i zachowań politycznych Polaków, ich decyzje wyborcze determinuje statyczna pozycja strukturalna. Zmienne opisujące status społeczno-ekonomiczny obywateli najlepiej wyjaśniają skłonność do głosowania Polaków na poszczególne partie polityczne (Markowski, 2016, s. 12–15). Do badań dobrano respondentów o zróżnicowanym statusie społeczno-ekonomicznym, wywodzących się z następujących środowisk: młodzież studencka, przedstawiciele samorządu terytorialnego, osoby w wieku produkcyjnym niemobilnym, emeryci. W dwóch z nich znalazły się osoby nieaktywne zawodowo (studenci, emeryci) i w dwóch aktywni zawodowo (samorządowcy, pracujący w innych dziedzinach). Do wyboru respondentów do prób badawczych z każdej z wytypowanych czterech wyżej wymienionych kategorii statusu społeczno-ekonomicznego zastosowano dobór celowy według kryterium miejsca zamieszkania i płci. Założono liczebność każdej próby badawczej po około 20 osób. Do analizy wzięto pod uwagę 88 przeprowadzonych i ukończonych wywiadów o rozkładzie w każdej próbie (28 studenci, 22 samorządowcy, 18 pracujący, 20 emeryci), w tym 46 respondentów było płci żeńskiej i 42 męskiej, 45 zamieszkiwało w mieście i 43 na wsi. Wyniki badań jakościowych nie są reprezentatywne, by na ich podstawie wyciągać wnioski uogólniające na populację badanego województwa, lecz pozwalają na ukazanie typologii stanowisk wybranych grup społecznych wraz z pogłębionym uzasadnieniem. Badania miały charakter pilotażowy i mogą stanowić materiał przyczynkowy służący jako punkt wyjścia do realizacji dalszych badań o charakterze ilościowym o szerszym zasięgu.

POPULIZM POLITYCZNY JAKO STRATEGIA DZIAŁANIA PARTII

Populizm (lud, *populus* – łac.) jest politycznym zjawiskiem definiowanym jako ideologia, odwołującym się do idei, antyelitaryzmu, antypluralizmu, antyintelektualizmu i woli ludu postrzeganego jako siła moralnie wyższa, w opozycji do przeciwstawianego elitom reprezentującym partykularne interesy (Hawkins, Kaltwasser, 2019, s. 2–3; Merkley 2020, s. 24–48). Populizm poza strategią lub dyskursem i ideologią może być także stylem politycznym (Moffitt, Tormey, 2014, s. 381–397).

Populizm można opisywać w aspekcie doktrynalnym, psychospołecznym, socjotechnicznym, ekonomicznym i potocznym. Przez populistów, legitymujących się jedynym prawdziwym przedstawicielem ludu, inne ugrupowania traktowane są w kategoriach antypluralizmu, antyelitaryzmu, wrogów ludu. Według Ernesto Laclau’a populizm jest emancypacyjną społeczną siłą, wykorzystywaną przez zmarginalizowane grupy do kwestionowania dominujących struktur władzy. Ekonomiści terminem „populizm” określają rządy wywołujące hiperinflację, kryzysy przez zaciąganie pożyczek zagranicznych dla pokrywania wydatków publicznych. Populizm potocznie ma znaczenie pejoratywne, opiera się na emocjach zbiorowych, w sposób uproszczony podchodzi do problemów skomplikowanych. Geneza terminu „populizm” sięga XIX w. (Laclau, 2009; Mudde, 2004, s. 541–563; Mudde, Kaltwasser, 2013, s. 21). W tym też czasie pojawił się on w USA i Rosji, w połowie XX w. w Ameryce Południowej (Brazylia, Argentyna, Peru), Indiach, Afryce, a pod koniec XX w. w ruchach opozycyjnych w krajach realnego socjalizmu Europy Środkowej i Wschodniej (Tokarczyk, 2006, s. 27; Pacześniak, 2010, s. 7).

Populizm jest zróżnicowany geograficznie (Ameryka Południowa, Ameryka Łacińska, USA, Europa Zachodnia i Wschodnia, Rosja), organizacyjnie (reżim, ruch społeczny, osoby) i ideologicznie (faszyzm – Niemcy, Włochy, maoizm – Chiny, socjalizm – Kuba) (Moroska, 2010, s. 25). Pojęcie populizmu w kontekście polityki weszło do powszechnego użycia w II połowie XX w. Korzenie ruchów populistycznych w latach 80. XX w. tkwią w dysproporcjach społecznych jakie pojawiły się w wyniku zmian społecznych (Przyłęcki, 2012, s. 33). W Europie Środkowej i Wschodniej prawicowy populizm wykorzystuje do swoich celów procesy modernizacyjne po upadku ustroju komunistycznego. Zagrożenie, strach, niezadowolenie, wyobcowanie, niepewność to pożywna dla apeli populistyczno-prawicowych. Z kolei w Europie Zachodniej modernizacja utożsamiana z przejściem z epoki industrialnej do postindustrialnej i globalizacją niesie zmianę struktur społeczno-ekonomicznych, deregulację w gospodarce, rozwój nowych ruchów społecznych indywidualizm, liberalizm światopoglądowy, zainteresowanie jakością życia i zagrożeniami ekologicznymi (Moroska, 2010, s. 45–46). Głos populistyczny dominuje w sferze publicznej w komunikacji politycznej opartej

na koncepcji medialnej, w której celem jest konflikt, motywacją są emocje i dramaturgia, metodą niedyskrecja, formą przekazu monolog, celem komunikacji wizerunek, decyzje są spersonalizowane, uczestnictwo polega na prominentności (Riedel, 2010, s. 141–143).

Nieuchwytna natura populizmu w naukach społecznych determinuje różnorodność jego desygnatów. Strategia fenomenologiczna koncentruje się na opisie przejawów zjawisk populistycznych, definiowaniu go przez pryzmat okoliczności pojawiania się. Typologie populizmu według P. Taggarta i M. Canovan wyróżniają populizm agrarny (farmerów, ruchy chłopskie, socjalizm intelektualistów), polityczny (dyktatura i demokracja populistyczna, populizm polityków, reakcyjny, antysystemowy i antyelitarny), ekonomiczny (Szafrńska, 2015, s. 26–30; Riedel, 2010, s. 136–137; Markowski, 2004a, s. 12). Wyróżnia się także populizm lewicowy i prawicowy. Populizm lewicowy przejawia się w antagonistycznych wobec ludu procesach (globalizacja, amerykanizacja), instytucjach (transnarodowe koncerny), grupach (kapaliści). Populizm prawicowy cechuje się selektywną ksenofobią, odgradzaniem kulturowej tożsamości narodowej od mniejszości narodowych, innych narodów, imigrantów, inaczej myślących lub zachowujących się, elit politycznych, kulturalnych i finansowych. Jego przedstawiciele opowiadają się za poszanowaniem praw i wolności obywatelskich, wygłaszają postulaty plebiscytarnej demokracji łączącej się z charyzmatycznym przywództwem zarzucającym przeciwnikom ograniczanie wolności słowa (Tomasiewicz, 2019, s. 71–86).

Brak klarownych definicji determinuje różnorodność terminologiczną populizmu: narodowy, prawicowy, ekstremizm, radykalnej prawicy, nowy prawicowy, nowego typu, neopopulizm, neoliberalny, rewolucyjny (Moroska, 2010, s. 31). Populizm penalny to formy i kanały komunikacji między władzą a społeczeństwem w sprawach przestępczości, bezpieczeństwa i porządku. Zmierza on do potęgowania represji i zaspokojenia społecznego poczucia sprawiedliwości, prawa ofiary do odwetu (Szafrńska, 2015, s. 24–25). Pragmatyczni populiści penalni jako swobodni interpretatorzy i kreatorzy opinii publicznej, ogłaszając się wyrazicielami woli ludu w zakresie przestępczości i karnania, uznawanej za nadrzędną wobec innych uprawnień, posługują się argumentami „ustawodawca powinien utożsamiać się z wolą ludu, zamiast ją interpretować i reprezentować” (Szafrńska, 2015, s. 35).

Idealny typ populizmu składa się z następujących segmentów: wrogość wobec instytucji przedstawicielskich, odwoływanie się do enigmatycznego macecznika jako wyidealizowanej wspólnoty, reakcja na odczuwany kryzys, samoorganizująca się, kameleonowa natura populizmu jako formowany przez kontekst zryw przeciw elitom i instytucjom (Szafrńska, 2015, s. 26–30; Riedel, 2010, s. 136–137). Peter Wiles dokonał charakterystyki populizmu zwracając uwagę na: słabo zarysowane ideologie, mglistość programową, odwołanie się do osób zmarginalizowanych i sfrustrowanych, antysystemowe antyelitystyczne nastawienie,

antyintelektualizm zastępowany zdrowym rozsądkiem, naturalną mądrością narodu i wrogością wobec nowoczesności, nostalgia za czasami naturalnej prostoty w relacjach między ludźmi, budowanie czarnych scenariuszy przyszłości, izolacjonizm i ekskluzywizm, niechęć do międzynarodowego biznesu i finansów (Nalewajko, 2014, s. 40).

Populizm jest definiowany jako głoszenie, lansowanie, popieranie postulatów ekonomicznych i politycznych działań za pomocą haseł chwytliwych i zgodnych z oczekiwaniami większości społeczeństwa, przy odwoływaniu się do moralności i sprawiedliwości społecznej, w celu zdobycia poparcia w dążeniu do wpływów i władzy w imię demokracji, będącej sztuką dania wiary narodowi, że to on rządzi (Tokarczyk, 2006, s. 20). Według Umberto Eco populizm jest metodą zakładającą płomienny, irracjonalny apel do zakorzenionych w masach poglądów i przesądów. Ten system rządów zakłada bezpośredni, plebiscytowy stosunek między masami a charyzmatycznym przywódcą z pominięciem pośrednictwa parlamentu (Eco, 2007, s. 165). Do cech konstytutywnych pojawienia się i utrzymywania myśli populizmu zalicza się obietnice charyzmatycznego autorytetu przywódcy kierowane do niezadowolonego ludu rozumianego jako synonim narodu, ludności wiejskiej i utrzymującej się z własnej pracy. Woluntaryzm populizmu trafia na grunt politycznie bezradnych jednostek szukających oparcia w demokratycznej organizacji politycznej jako wspólnocie. Myśli populistyczne inspirowane doktrynami nacjonalizmu, faszyzmu, komunizmu, socjalizmu, konserwatyzmu i liberalizmu przekazywane są audytorium populistycznemu metodą demagogii (*demos* lud i *agagos* wiodący) polegającej na przekonywaniu do aprobowania nieprawdy, odwołując się do zdrowego rozsądku i poczucia logiki (Tokarczyk, 2006, s. 20–31). Demagogia i populizm używane są wymiennie (Muller, 2013, s. 29). Przekaz populistyczny różni się od demagogii i wyróżniają go następujące cechy: relacja równości nadawcy z ludem, emocjonalna więź nadawcy i odbiorców, diagnozy zła wyrządzonego ludowi, oferta natychmiastowego rozwiązania wszystkich problemów, mowa o potrzebie gruntowych zmian, radykalnych reform i ratowania demokracji (Nalewajko, 2004, s. 44).

Sposób wyrażania poglądów obok warstwy programowej jest odbiciem wolności słowa w dyskursie populistycznym, zapewniającym nadawcy uzyskanie poparcia wśród mas, a odbiorcy poczucie bezpieczeństwa i uzyskania spójności jego symbolicznego uniwersum. Wyróżnia się on emocjonalnością przekazu, potocznym słownictwem bez precyzyjnych, abstrakcyjnych, naukowych twierdzeń, odwołaniem do uczuć religijnych. W dyskursie politycznym populizmu stosuje się: przymus (posługiwanie się siłą zamiast argumentów), oszustwo w dobrej i złej wierze (odwoływanie się do lęków, składanie przesadnych obietnic, upraszczanie skomplikowanych problemów, tworzenie dychotomii albo-albo), mistyfikacja (kamuflowanie rzeczywistych motywów), przesunięcie znaczeniowe (zmiana znaczenia wypowiedzi). Jako metody wywierania wpływu wykorzystuje się perswazję i ma-

nipulację. W retoryce populistycznej posługuje się aluzją, sloganem, metaforą (epitety, hiperbole – celowe przejawianie, przymiotniki w stopniu najwyższym), metonimie (zastępowanie pojęć innymi), synekdochy (zastępowanie pojęcia ogólnego pojęciem o węższym zakresie), anafory, epifory, apostrofy, pytania retoryczne, eufemizmy (złagodzenie nazwy zjawiska), neologizmy (upraszczanie opisu w sposób tendencyjny), związki frazeologiczne (połączenie dwóch wyrazów tworzących nowe, symboliczne znaczenie) (Przyłęcki, 2012, s. 95–109).

Populiści promują politykę prostoty, przedstawiania złożonych kwestii w uproszczony sposób, wyrażając jednoznacznie negatywną lub pozytywną ocenę, wykorzystywanie zdroworoządkowej mądrości odróżniającej się od zawilego żargonu nowomowy ekspertów. Populizm jest przejawem politycznej mobilizacji konstruowanej w swoisty sposób stylem artykulacji, słowną manipulacją w celu stworzenia „ludowego podmiotu” poprzez podział przestrzeni społecznej na obozy „my” – lud, naród i „oni” – elity, wrogowie narodu. Cechą populistycznego stylu komunikacji jest mobilizowanie jednych kategorii wyborców nie wykluczając innych, posługując się wieloznacznym terminem „lud”, występując w jego imieniu, deklarując wobec niego lojalność, czyniąc z niego narzędzie stylu komunikacji. Niejasne i problematyczne w ideologii populistycznej pojęcie ludu budzi pozytywne konotacje: prostota (zbiorowa mądrość), hegemoniczność (jednolite jasno określone oczekiwania), zdolność do podejmowania decyzji. Tożsamość autentycznego, prawdziwego, niekałanego ludu (narodu) budowana jest przez definiowanie zagrożenia wrogiem w postaci interesownych, zepsutych, skorumpowanych elit (Szafrńska, 2015, s. 31–32; Muller, 2013, s. 7).

Zdaniem Umberto Eco nie istnieje lud rozumiany jako siła uosabiająca historię i moralność, wyrażająca uczucia i jedną wolę, ponieważ obywatele posiadają różne poglądy. W ustroju demokratycznym rządy sprawują wybrani nie przez lud, lecz przez większość obywateli, wynikającą nie z danych liczbowych tylko z rozkładu głosów. Tymczasem populizm jest apelem do ludu (lub rzekomą interpretacją woli ludu) płynącym z góry. Natomiast głos wyborców nie ma nic wspólnego z wolą ludu, do której odwołuje się populizm, a demonstracje uliczne to również nie sprecyzowany głos ludu, lecz swobodne wypowiedzi obywatelskich stowarzyszeń i partii (Eco, 2007, s. 147, 169). Populiści są przeciw pluralizmowi, ponieważ w ich mniemaniu tylko oni są wyłącznymi reprezentantami narodu, a opozycja jest nieprawowita, należy ją wykluczyć i jej sprzeciw jest przeciwko narodowi. Polaryzacja, konflikt i konfrontacja z uznawanymi za przeciwników, jako środek do zachowania władzy jest też narzędziem do pokazania potęgi prawdziwego narodu.

Partie populistyczne z charyzmatycznym przywódcą, legitymizowanym jako „człowiek z ludu” kreują wrażenie paternalistycznych relacji z ludem, ucieleśniając jego wolę, są ukierunkowane na realizację krótkoterminowych celów politycznych, gospodarczych czy społecznych. Będąc w opozycji populiści w celu

zdobycia władzy implikują ogólnikowe, pełne mrzonek oderwane od rzeczywistości założenia. Populistyczne rządy charakteryzują się staraniami skolonizowania, względnie „odzyskania” państwa, próbą przejęcia aparatu państwa, korupcją i masowym klientelizmem w zamian za poparcie obywateli traktowanych jako „klientów” oraz wdrażaniem zgodnie z oczekiwaniami, nieprzemyślanych i krótkowzrocznych decyzji jako symbolicznych gestów, bez rozwiązywania problemów i ponoszenia konsekwencji ich dalekosiężnych skutków. Populizm jest wrogi wartościom kojarzonym z konstytucjonalizmem: ograniczeniom nałożonym na wolę większości, hamulcom i równowadze, ochronie mniejszości i prawom podstawowym. Populista mówi w imieniu „prawdziwego ludu”, kontestując wpływowe elity. Elity polityczne, finansowe, traktowane są przez populistów jako „wróg ludu” uniemożliwiający wprowadzenie dobrobytu. Jednak bardziej niż poprawa sytuacji ludu, populistów interesuje dyskredytacja elit postrzeganych jako przeciwnicy polityczni, uznawani za winnych społecznego niezadowolenia.

Populistyczni politycy zwracają uwagę na płynące z zewnątrz zagrożenia dla egzystencji narodu, przedstawiając czarno-białą wizję świata ocenianą przez nich według kryteriów etyczno-normatywnych. Populizm zakładający roszczenie do wyłącznej reprezentacji moralnej, Jan-Werner Muller nazywa moralizującą wyobraźnią polityczną, bowiem gorszym moralnie i skorumpowanym elitom przeciwstawiany jest moralnie czysty, zjednoczony, choć fikcyjny naród. Populiści uważają, że naród jest jednością, ma wspólną, spójną wolę, może rządzić, czyli wcielać w życie to, czego domagają się ludzie w formie imperatywnego mandatu, a opozycja musi zaniknąć. Populiści wyrażają się tak, jakby obietnice można było spełnić, a naród mógł wykształcić jednolity osąd rzeczywistości. Nie wskazują jednak zbiorowego potencjału konkretnych ludzi, nie udają, że sami mogliby sprawować urzędy państwowe (Muller, 2013, s. 8–9, 17–19, 40, 57, 65, 73, 92, 112–113, 141; Szafrńska, 2015, s. 34; Jakubowska, 2004, s. 173; Przyłęcki, 2012, s. 5). Również M.J. Sodarno stoi na stanowisku, że populizm dąży do wrogiego elitom nastawienia mas i unicestwienia wysiłki elit zmierzające do utrzymania poparcia udzielanego im przez upośledzone masy (Pelinka, 2010, s. 17).

Jerzy Szacki uznaje, że słowo „populista” jako rzecznik prawdziwej demokracji, czyli rządów ludu, dla korzyści ubogich, a nie w interesie uprzywilejowanej mniejszości, jest nie tyle nazwą, ile epitetem. Politycy działający według ideologii, czy strategii populistycznej dążą do budowy społeczeństwa opartego na solidaryzmie społecznym, w którym bogaci są zobowiązani wspierać biednych. Populiści jako domniemani rzecznicy ludu odnoszą się do dosłownego pojmowania demokracji jako rządów ludu, niepodlegających żadnym ograniczeniom, urzeczywistniających wszystko, czego lud potrzebuje, nie odnosząc się do współczesnego rozumienia demokracji zredukowanej do udziału w wyborach do państwowych i samorządowych ciał kolegialnych. Populizm może być rozumiany jako demofilia będąca wiarą w mądrość i moralny instynkt ludu, deklarowanie

miłości do ludu (tłumu, motłochu, mas); demagogia polityków schlebiających zwolennikom, trafiających w ich gusta, przesady i jednocześnie gardząca nimi, milcząco zakładając, że jako naiwni i ciemni, spragnieni najprostszych wyjaśnień uwierzą w każdą ładnie brzmiącą obietnicę; atak na system polityczny, gwałcenie i kwestionowanie jego reguł, negacja panującej kultury politycznej, podanie w wątpliwość uprawnień rządzącej klasy politycznej, odrzucanie porządku instytucjonalnego, obowiązującego prawa i uciekanie się do spektakularnej walki przy użyciu broni bez przyzwolenia prawa i obyczaju, ale w imię wykluczonego z systemu ludu.

Według tych rozumień populizmu jest on sprzeczny z demokracją i stanowi zagrożenie demokracji liberalnej, nie polegającej na bezwzględnym wykonywaniu woli domniemanego, monolitycznego ludu, lecz postępującej z określonymi regułami, uwzględniającej interesy różnorodnych grup (Szacki, 2006, s. 13–18; Przyłęcki, 2012, s. 5). W rzeczywistości populizm nie reprezentuje społeczeństwa jako całości lecz nastroje i emocje tych jego segmentów, które czują się pozostawione na uboczu, ignorowane, pomijane i ograniczane w prawach obywatelskich przez rządzących. Politycy nie traktują prawa jako współsuwerena, lecz jako służkę, listek figowy usprawiedliwiający *a posteriori* działania polityczne. Partie populistyczne wykorzystują resentymenty „ludu”, odwołując się do woli mas traktowanych jako nominalny suweren władzy politycznej. Populizm będąc przeciwko establishmentowi i elitom władzy rzekomo ograniczającym prawa obywatelskie, rości sobie prawo do reprezentowania i artykułowania prawdziwych postulatów „ludu”, odzwierciedla poczucie alienacji, brak satysfakcji „zwykłych ludzi” i będąc po ich stronie włącza ich głos w demokratyczny proces podejmowania decyzji. Wojciech Zalewski porównuje go do „gorączki” sygnalizującej rozdźwięk między obywatelami a elitami rządzącymi (Zalewski, 2009, s. 14–16; Filar, 2009, s. 51; Pelinka, 2010, s. 22, 62). Jan-Werner Müller zagrożenie populizmem odczytuje jako korektę dla polityki zbyt odległej „od ludzi”. Cas Mudde nazywa populizm nieliberalną odpowiedzią demokracji na niedemokratyczny liberalizm (Müller, 2013, s. 24). Paweł Przyłęcki wychodzi z założenia, że napięcia między demokracją a liberalizmem przyczyniły się do powstania populizmu (Przyłęcki, 2012, s. 6). Demokracja liberalna w postaci form przedstawicielstwa jest alternatywą demokracji bezpośredniej (Markowski, 2004b, s. 7). Partie populistyczno-prawicowe jeśli nawet nie podważają systemu politycznego opartego na demokracji, to w ramach tego systemu sprawując władzę odwracają debatę polityczną w kierunku sfery narodowej (Moroska, 2010, s. 13), a według Anthony’ego Giddensa demokracja to rządy z wolnością sumienia, prawem do tworzenia partii i ubiegania się o władzę, powszechnym prawem głosowania w regularnych wyborach (Giddens, 2001, s. 126). Ralf Darendorf wyraził się, że demokracja jest złożona, a populizm jest prosty i kojarzy się z powiększaniem publicznego zadłużenia (Darendorf, 2003, s. 156–164). Populizm może funkcjonować w ramach demokracji

reprezentacyjnej. Z tym, że demokracja pozwala większości mianować swych reprezentantów, których działania mogą odpowiadać oczekiwaniom większości obywateli, a populizm wyobraża sobie hegemoniczną jedność poza wszelkimi instytucjami i udaje, że żadne posunięcie populistycznego rządu nie może być kwestionowane, ponieważ tego chciał „naród” (Muller, 2013, s. 114).

Demokracja instytucjonalna jest według polityków populistycznych niewydolna, dlatego postulują wprowadzenie demokracji bezpośredniej lub władzy sprawowanej przez silnego, charyzmatycznego przywódcę (Jakubowska, 2004, s. 173). Populiści kwestionując reguły gry demokracji przedstawicielskiej psują politykę, sprowadzając ją do konfrontacji dobra ze złem i spychając elity na pozycje obronne. Populiści wykorzystują kontrast między pragnieniem demokracji wyobrażonej a demokracją realną i na realistyczne problemy proponują nierealistyczne rozwiązania, stwarzając niektórym grupom ofertę zaistnienia w życiu publicznym. Niebezpieczeństwo populizmu wynika z iluzorycznej oferty, negatywnego wpływu na temperaturę społecznych nastrojów oraz podskórnego psucia demokracji i degeneracji stylu demokratycznej polityki. Zdania badaczy współczesnej polityki są podzielone wobec oceny sceny politycznej. Jedni uznają populizm za patologię demokracji, inni akceptują potrzebę zmian sposobów funkcjonowania demokracji, bowiem siła współczesnego populizmu europejskiego nie wynika z atrakcyjności oferty populistycznej, ale ze słabości funkcjonowania demokracji. Zaniepokojenie pogarszającą się kondycją demokracji nie odnosi się do jej zasad, ale wynika ze spadku politycznej partycypacji, rosnącej absencji wyborczej, płynności elektoratów, malejącego znaczenia partii politycznych, wzrostu politycznej anomii i ruchów protestu (Nalewajko, 2004, s. 33–37).

Populiści nie wspierają rozwoju społeczeństwa obywatelskiego (Muller, 2013, s. 19), którego przejawem jest według Krzysztofa Jasiockiego podmiotowe uczestnictwo Polaków w sferze publicznej, dialogu społecznym i stosunkach pracy (Jasiocki, 2011, s. 11). Klasycznie rozumiane społeczeństwo obywatelskie opierające się na kompromisie i realizacji dobra wspólnego może zostać wypaczone w wyniku zastępowania racjonalnego podejścia i chłodnej kalkulacji „zimnych profesjonalistów” przez populistów „grających na emocjach”, którzy niezagospodarowane pokłady społecznego zaufania konwertują w negatywny kapitał społeczny, prowadząc do wykluczenia grup ze wspólnoty (Dzwończyk, 2006, s. 140).

POLITYKA I RZĄDY PARTII PRAWO I SPRAWIEDLIWOŚĆ

Partia Prawo i Sprawiedliwość (PiS) została założona 8 czerwca 2001 roku na bazie konsolidacji środowisk prawicowych o rodowodzie solidarnościowym, członków Akcji Wyborczej Solidarność o poglądach prawicowych. Klub Parlamentarny PiS uformowano 26 lipca 2001 roku na bazie polityków wywodzących

się z Porozumienia Centrum oraz Przymierza Prawicy. Pierwszy komitet stowarzyszenia PiS powstał 22 marca 2001 roku w Białymstoku, a w ciągu kilku tygodni w pozostałych województwach. W maju zawiązano Komitet Wyborczy PiS. Na konwencji wyborczej Lech Kaczyński, minister sprawiedliwości i prokurator generalny, uzasadnił sens nazwy partii budowaniem Polski skutecznie egzekwującej prawo i sprawiedliwej, czym trafił do obywateli odczuwających lęk przed utratą pracy w gospodarce wolnorynkowej i przestępcami. Pomysłodawcą, organizatorem, przywódcą i kreatorem programu politycznego partii jest lider prawicy Jarosław Kaczyński. Była ona postrzegana jako światopoglądowo konserwatywne ugrupowanie prospołeczne. W programie partii zawarto formułę „polityki historycznej”, patriotyzm, religijne i tradycyjne dziedzictwo, ochronę majątku narodowego w gospodarce i dekomunizację. Inspiracją myśli politycznej PiS była nauka społeczna Kościoła katolickiego, myśl piłsudczykowska, ruch solidarnościowy z pierwszego okresu istnienia, konserwatywne poglądy (Górka, 2017, s. 289; Sanecka-Tyczyńska, 2011, s. 7, 10, 263; Stępień, 2006, s. 167).

Jako wyraz prawicowości w myśli politycznej PiS ważne jest przywiązanie do państwa, definiowanego jako jakość moralna, kształtująca życie publiczne i kreująca porządek, system instytucji ustrojowych i organizacja suwerenna posiadająca rację stanu. Państwo wypełniając funkcje praworządności, bezpieczeństwa i suwerenności powinno spełniać zdania kreowania ładu moralnego, zapewnienia obywatelom bezpieczeństwa i obrony polskich interesów narodowych. Państwo ma być organizacją o antykomunistycznej tożsamości opartą na zasadach moralnych i tradycji wartości chrześcijańskich, z wykluczeniem neutralności światopoglądowej, pluralizmu wartości i relatywizmu moralnego. Państwo jako silna organizacja ma być zdolne do likwidacji patologii społecznych, kontrolowania procesów gospodarczych, przejmowania ciężaru polityki społecznej, nadzorowania podziału dochodów między obywateli. Scentralizowane decyzje gospodarcze i wzmoczona kontrola w imię pokonywania słabości państwa zabezpieczają rozwój obywatelom. Wzmocnienie roli państwa jako stróża porządku ma zapewniać obywatelom bezpieczeństwo. Podstawę organizacji państwa ma tworzyć solidarna i silna wspólnota narodowa, szanująca tradycję i dorobek kulturowy. Model demokracji nieoliberalnej w celu ochrony wspólnoty i dobra wspólnego obywateli uzasadnia ograniczanie wolności jednostki. Eklektyczny system rządów zawiera elementy systemu prezydenckiego, parlamentarno-gabinetowego i semiprezydenckiego. Model ten zakłada równowagę relacji między władzą prezydencką a organami władzy państwowej, czynnikiem politycznym i administracyjnym, państwem a rynkiem. Jego urzeczywistnienie zakłada oczyszczenie życia publicznego z niegodnych zaufania jednostek, stworzenia silnych i sprawnych instytucji tworzących aparat państwowy. Państwo definiowane jako wartość nadrzędna przyznaje prymat zbiorowości nad jednostką (Sanecka-Tyczyńska, 2011, s. 8, 263–266).

Naczelną wartością, którą posługują się politycy PiS jest państwo silne, praworządne, moralne, zdolne do rozwiązywania zbiorowych problemów, będących źródłem opresji obywateli, sprawiedliwe sferze polityki społeczno-gospodarczej na korzyść państwa, dumne jako aktywny podmiot polityki międzynarodowej i polityki historycznej, kierowane przez demokratycznie wybraną władzę. Władza partii jako strażnik niesprawiedliwości, bezprawia i kłamstwa uzurpuje sobie prawo do zwalczania układu „innego”, jako sieci interesów sprzecznych z interesami państwa, ludzi zawłaszczających państwo do realizacji własnych potrzeb w czworokacie: służby specjalne, grupy specjalne, politycy, biznesmeni. W ideologii PiS państwo jako centralna kategoria systemu wartości jest wartością samą w sobie, jest sterowne, oparte o tradycję, działa w kategoriach racji stanu, zadaniem jego instytucji jest budowanie siły i prestiżu, systemu gospodarczego (wolna konkurencja, promocja przedsiębiorczości, konkurencyjność). Działania są podporządkowane wzmocnieniu siły państwa, w sferze społecznej wartościami są religia i konserwatyzm, polityka społeczna jest uzasadniona o ile buduje siłę państwa, w polityce zagranicznej prowadzonej na zasadzie konfliktu eksponowany jest interes narodowy, a wróg wewnętrzny jako układ postkomunistyczny „inny” posiada niepożądane cechy (Borejza, 2009, s. 50, 54, 55, 60, 65, 68–69, 72, 110–111). Powyższe założenia w praktyce sprowadzają się do niszczenia politycznych konkurentów, co jawi się jako pierwszy cel polityki PiS, partii prowadzonej jednoosobowo, silnie zorientowanej na władzę, zamiast współistnienia, kooperacji i rozwiązywania problemów. Przeszkadzanie politycznemu konkurentowi polegające na wetowaniu jego ustaw nawet w wersji zbliżonej do przygotowywanych przez siebie, jawi się jako ważniejsze aniżeli konsekwencje tego przeszkadzania dla kondycji społeczeństwa i państwa (Habuda, 2010, s. 47, 67, 70, 186).

Partia notowała sukcesy wyborcze od początku jej założenia, które Stefan Stępień wyjaśnia utrwalaniem w społeczeństwie stęsknionym za uczciwym państwem, wizerunku polityki przeciwstawianiu się złu. Cytowana przez niego Janina Paradowska precyzowała, że działania obliczone na pokaz polegały na wszczynaniu śledztw w bulwersujących opinię publiczną sprawach, które po długotrwałych procedurach sądowych wygasaly. Ponadto populistyczne hasła trafiły na podatny grunt pogarszającej się sytuacji ekonomicznej społeczeństwa i kryzys relacji między wartościami politycznymi a realizowanym porządkiem społecznym. W wyborach parlamentarnych w 2001 roku i samorządowych w 2002 roku zdobyte przez PiS 9,5% głosów wyborców uplasowały partię na czwartym miejscu wśród partii politycznych, a Lech Kaczyński został prezydentem Warszawy. W 2005 roku po wyborach parlamentarnych PiS utworzył rząd funkcjonujący do 2007 roku, a Lech Kaczyński był prezydentem Polski do katastrofy smoleńskiej 10 kwietnia 2010 roku. W 2015 roku w wyborach parlamentarnych PiS zdobyło bezwzględną większość w Sejmie, tworząc samodzielny rząd, co zdarzyło się po raz pierwszy w historii III RP (Górka, 2017, s. 289; Sanecka-Tyczyńska, 2011, s. 9; Stępień, 2006, s. 145, 166, 171).

Komitet Wyborczy PiS w wyborach do parlamentu w 2015 roku zdobył w skali kraju 37,58% głosów, a w województwie podkarpackim 54,81%. W wyborach prezydenckich Andrzej Duda zdobył na Podkarpaciu 71,9% głosów, natomiast wynik w Polsce wyniósł 51,5%. Krzysztof Jasiecki i Urszula Kurczewska stawiają pod znakiem zapytania zasady rządów prawa po 2015 roku w sytuacji demontowania systemu przez władze w wyniku „rewolucji kadrowej” w administracji publicznej, spółkach Skarbu Państwa i odrzucenie konstytucyjnego systemu równowagi władz (Jasiecki, Kurczewska, 2017, s. 19).

OPINIE O UWARUNKOWANIACH WYGRANIA WYBORÓW PREZYDENCKICH I PARLAMENTARNYCH W 2015 ROKU PRZEZ PRAWO I SPRAWIEDLIWOŚĆ NA PODKARPACIU

Na uzasadnianie wygranej wyborów przez pravicową partię etatystyczną ma wpływ wiele parametrów struktury społecznej, ale w największej mierze decyduje o tym tożsamość ideowa jednostki. Młode pokolenie w okresie studenckim ma ukształtowany samodzielny ogląd rzeczywistości społecznej, jednak w dużym stopniu zależy on od środowiska wychowawczego. Dwie trzecie badanych studentów popierając politykę PiS, pozytywnie wyraża się o jej kampanii wyborczej i programie. Młodzież studencka w swoich wypowiedziach zwracała uwagę na: *ciekawą, przekonującą kampanię wyborczą, dobrze przygotowany i przedstawiony przekonujący polityczny program, wzbudzający wiarę w lepsze jutro i największe zaufanie u ludzi*. Według nich podobające się głosującym założenia programowe to: *program „Rodzina 500+” dający szansę na poprawę warunków życia, obniżenie wieku emerytalnego i uszczelnienie systemu podatkowego*. Sprzyjającym czynnikiem poparcia polityki socjalnej PiS była: *struktura wieku wyborców, ponieważ osobom starszym trudno wytłumaczyć np. negatywne skutki obniżania wieku emerytalnego*. Kilku studentów sformułowało wnioski, że: *brak było klarownego systemu wartości, aprobaty dla poczynań polityków poprzedniej partii rządzącej, nastąpiła utrata wiarygodności partii opozycyjnych*. Wyborcy uwierzyli w obietnice, które okazały się bez pokrycia, wygłaszane w celu dojścia do władzy, a po jej zdobyciu nic się wielkiego nie zmieniło. Atutem w kampanii prezydenckiej był: *dobrze prezentujący się kandydat na prezydenta, młody, znający języki obce, przekonujący słowem i postawą wobec zmian*. Większość respondentów młodego pokolenia potwierdziła, że program PiS w obu kampaniach trafił do niezadowolonego ludu, wykorzystując zryw przeciw dotychczas rządzącym elitom i instytucjom.

Nieliczni spośród młodych respondentów, wyrażający opinie negatywne wobec partii PiS zwrócili uwagę na to, że: *w wyborach nie było zbyt dużego konkurenta, ponieważ Platforma Obywatelska nie miała szans*.

Prawie połowa respondentów w wieku produkcyjnym niemobilnym, pozytywnie oceniała dynamikę działań przedwyborczych PiS. Za bardzo dobre uznawała: *propozycje wyborcze, wysuwane słuszne postulaty przez honorowych ludzi, o właściwych postawach i poglądach zgodnych z działaniem*. Według nich program PiS gwarantuje: *Polskę demokratyczną, praworządną, suwerenną, sprawiedliwą z poszanowaniem praw i obowiązków, zwalczanie korupcji, wzrost poczucia patriotyzmu, reformy sądownictwa, prokuratury i policji, naprawę dotychczasowych działań w sferze polityki międzynarodowej i polityki społecznej (zmiany w szkolnictwie)*. Na podatny grunt trafiło populistyczne odwołanie do sprawiedliwości społecznej w celu zdobycia poparcia w dążeniu do władzy w imię demokracji.

Nieco więcej ponad połowa tej populacji (z wyższym wykształceniem), wyrażała nieprzychylną opinię o determinantach wygrania wyborów przez PiS, wynikłych z populistycznych obietnic poprawy życia na szerokim polu społeczno-gospodarczym: *rozdawnictwo publicznych środków dla osób najmniej zarabiających, program „Rodzina 500+”, powrót do poprzednich warunków przejścia na emerytury skierowanych do wyborców niezadowolonych ze swej pozycji po zmianie ustrojowej, rekrutujących się zarówno spośród ludzi żyjących skromnie, jak i osób dobrze sytuowanych, ale obawiających się utraty swojej pozycji*. W wygraniu wyborów pomogło, ich zdaniem: *poparcie kleru na ścianie wschodniej Polski, niski poziom wykształcenia w środowiskach wiejskich, niskie uposażenia, bieda, dużo przekory drzemiącej w ludziach, mściwość oraz niezadowolenie społeczne z rządów PO, a także rozbudzenie negatywnych emocji wobec uchodźców*. Oponenti PiS podkreślali: *przyjęcie populistycznej strategii przez niezadowoloną ludność, szczególnie wiejską, ulegającą wpływom Kościoła*.

Badani samorządowcy rekrutujący się z różnych powiatów województwa podkarpackiego, wszyscy są zwolennikami wygranej PiS i pozytywnie oceniali jej program, kampanię oraz dobór kandydatów. Uznawali oni program tej partii za: *wiarygodny, konkretny, dobry dla naszego narodu, skierowany do poszczególnych grup społecznych, zawierający zapowiedź poprawy życia mieszkańców, potrzeby zmian w polityce krajowej, wzmocnienie polskiej gospodarki (uproszczenie obciążeń podatkowych, polepszenie warunków do prowadzenia działalności gospodarczej, inwestycje w infrastrukturę samorządową)*. Jedna trzecia z tej grupy badanych dostrzegała: *konieczność zmiany „ludzi u władzy”, zniechęcenie i zmęczenie poprzednim rządem, utratę wiarygodności rządów PO-PSL, błędy popełniane przez poprzedni rząd, afery związane z ludźmi poprzedniej koalicji rządzącej, zwiększenie nastroju niepokoju w związku z napływem uchodźców*.

Samorządowcy podnosili także: *niezadowolenie Polaków z dotychczasowej polityki europejskiej i ze złych kierunków rozwoju Europy*. Ich zdaniem społeczeństwo czuło, że: *polityka prowadzona przez PO prowadzi do destrukcji państwa, całkowitej utraty suwerenności Polski oraz do zmniejszenia przyrostu naturalnego*. Samorządowcy docenili posiadanie przez PiS: *stałego elektoratu*,

rozmowy z wyborcami, umiejętność odczytywania napięć i nastrojów społecznych związanych z poczuciem niesprawiedliwości przez osoby najmniej zarabiające, PR zbudowany na deprecjonowaniu elit. W wypowiedziach tych przejawiał się pozytywny odbiór populistycznego apelu do zakorzenionych w masach poglądów, połączonego z diagnozą zła wyrządzonego ludowi przez poprzednią ekipę rządzącą krajem, wyrażanego słowami: *Pan Bóg postanowił ukarać PO i odebrał im rozumy.*

Z grupy badanych emerytów większość uznawało, że PiS wygrało wybory, ponieważ: *prezentowało program zawierający duży zakres pomocy społecznej, w szczególności obietnice dużego pakietu socjalnego i obniżenie wieku emerytalnego oraz zapowiedź rozliczenia afer gospodarczych.* Zdaniem badanych seniorów: *społeczeństwo było zmęczone nieróbstwem i istniejącymi układami polityczno-biznesowymi, a partia PO powinna zejść ze sceny politycznej.*

Z kolei przeciwnicy polityki PiS starszego pokolenia, będący w mniejszości badanej populacji uznawali, że: *program wyborczy PIS jest propagandą i kłamstwem na najwyższym poziomie, oparty na totalnej krytyce polityki poprzedniego rządu i wywołujący wrażenie, że wszystko się zmieni na dobre dla obywateli, jeśli będą głosować na PiS.* Podkreślali także, że: *kampania wyborcza w wyborach parlamentarnych i prezydenckich była źle prowadzona przez PO, PSL i SLD.* Zdaniem jednego z seniorów *Andrzej Duda nie wygrał wyborów, to Bronisław Komorowski je przegrał wskutek błędów w kampanii.* Również w wypowiedziach respondentów wywodzących się z kręgu emerytów przewijała się krytyka wykorzystywania populistycznej taktyki w kampanii wyborczej PiS odwołującej się do spraw socjalnych i dyskredytacji elit dotychczas rządzących.

Podsumowując, pozytywne opinie wygranej przez PiS częściej wyrażali badani studenci wywodzący się w zdecydowanej większości z katolickich rodzin o dobrym i średnim statusie materialnym, pochodzących w 60% z miasta i 40% ze wsi, osoby w wieku produkcyjnym niemobilnym z wykształceniem średnim, zatrudnieni w instytucjach, bez względu na miejsce zamieszkania, samorządowcy z wykształceniem wyższym, mieszkający w prawie 70% na wsi i ponad 30% w mieście, emeryci składający się w dwóch trzecich z osób z wykształceniem wyższym i z podobnymi proporcjami miejsca zamieszkania w mieście i na wsi.

Na podstawie przedstawionych opinii respondentów można zbudować następującą typologię pozytywnych argumentów sprzyjających wygranej PiS: przekonująca kampania wyborcza i stały elektorat; wiarygodny, konkretny program partii; pakiet polityki społecznej („Rodzina 500+”, obniżenie wieku emerytalnego, reformy w szkolnictwie, bezpieczeństwo); wzmocnienie gospodarki (system podatkowy); krytyka dotychczasowej polityki międzynarodowej; słabość opozycji i krytyka rządów PO; gwarancja demokracji suwerenności, praworządności, sprawiedliwości. Większość z tych typów opinii było wyrażone przez respondentów z trzech badanych kategorii. Badani z wszystkich kategorii wysunęli argumenty mieszczące

się w typie określonym jako program polityki społecznej. Na gwarancje demokratyczne zwrócili uwagę tylko respondenci w wieku produkcyjnym niemobilnym.

Zdecydowanie mniej typów argumentów negatywnych można wskazać na podstawie opinii przeciwników partii PiS. Samorządowcy nie wyrażali negatywnych opinii. W typie opinii słaba kampania wyborcza i rządy opozycji mieszczą się argumenty trzech pozostałych kategorii respondentów. Na populistyczny socjalny program PiS zwrócili uwagę emeryci i respondenci w wieku produkcyjnym niemobilnym. W opiniach tej ostatniej kategorii można wyróżnić dwa typy: nastroje i niski poziom wykształcenia wyborców oraz propagandowe działania PiS (uchodźcy, kler).

OPINIE O PRZYCZYNACH UTRZYMYWANIA SIĘ WYSOKIEGO POPARCIA DLA RZĄDU SPRAWOWANEGO PRZEZ PRAWO I SPRAWIEDLIWOŚĆ

Sprawowanie władzy państwowej przez polityków stosujących populistyczne mechanizmy trafia do przekonanych młodego pokolenia. Zdecydowana większość badanych studentów traktuje PiS jako jedną z głównych partii z dużym doświadczeniem, kompetencjami polityków i dobrą reklamą, o której każdy z nich słyszał. Wzbudza ona zaufanie wśród ludzi sprawując władzę w sposób odpowiadający społeczeństwu, ze starannym zachowywaniem poprawnych relacji między społeczeństwem a przedstawicielami władzy. Pozytywny odzew wśród badanej młodzieży znajduje propagowana przez rząd: *populistyczna idea podtrzymywania wartości narodowych „wszystko dla dobra Polski”*. Potrzeba gruntownych zmian i radykalnych reform dostrzegana przez młodzież znalazła odzwierciedlenie w populistycznych obietnicach poprawy sytuacji społeczeństwa i konsekwentnym dążeniu do realizacji tych obietnic złożonych społeczeństwu przed wyborami w postaci polityki prospołecznej ukierunkowanej na rodziny: *program „Rodzina 500+”, stanowiący dodatkową pomoc finansową dla wielu rodzin, polityka mieszkaniowa, wprowadzenia udogodnień mających na celu dobrobyt i poprawę jakości życia, np. brak zgody na wpuszczanie do kraju imigrantów*. O korzystaniu przez rządzących z rozdzwiewku między obywatelami a poprzednimi elitami rządzącymi świadczy następujące stanowisko badanej młodzieży: *większość podejmowanych decyzji obecnego rządu jest pozytywna i korzystna dla wyborców w porównaniu do rządów PO*. Nawet sceptycznie nastawieni wobec PiS twierdzą: *był to wybór mniejszego zła ze względu na brak alternatywy odpowiedniej partii, brak wystarczającej konkurencji ze strony nieudolnej, skłóconej opozycji, nieposiadającej spójnego programu*.

Należący do zdecydowanej mniejszości badani młodzi przeciwnicy populistycznego odwoływania się do uczuć religijnych przez rządzących uznają, że: *na poparcie polityki rządu mają znaczący wpływ poglądy katolickie PiS, ponieważ*

Kościół popiera PiS, a PiS wspiera tę instytucję. Rząd nic nie musi robić, by utrzymać poparcie, ponieważ Polacy, a szczególnie starsze religijne pokolenie, wierzy we wszystko, co powie PiS, gdyż katolicy myślą, że skoro PiS jest chrześcijańskie, wspiera religijność, to wszystkie poczynania PiS są zgodne z kanonami wiary, czyli powinny być odbierane pozytywnie. Partii pomaga w tym brak dobrej, zjednoczonej opozycji, która mogłaby rywalizować z rządem PiS.

Badani respondenci z populacji osób w wieku produkcyjnym niemobilnym popierających rząd utworzony przez PiS twierdzą, że: *pozytywny społeczny odbiór polityki rządowej wynika z poważnego potraktowania wyborców przez zwycięską partię. Do wyborców trafia głoszenie postulatów politycznych, ekonomicznych i społecznych za pomocą haseł chwytliwych i zgodnych z oczekiwaniami większości społeczeństwa, takich jak: odzyskiwanie wiarygodności i szacunku dla narodu polskiego i Polski na arenie międzynarodowej, zmiany w sądownictwie i prokuraturze, rozliczanie poprzedniej władzy z nieprawidłowości, zaniedbań i afer podczas sprawowania rządów, uszczelnienie podatku VAT, odszkodowania za zwrot nielegalnie przejętych kamienic i odzyskanie przemysłu: np. stoczni i kopalni soli, budowa dróg, autostrad, dbałość o realizację obietnic wyborczych zawartych w programie partii, szczególnie program „Rodzina 500+” i program mieszkaniowy, zmiana wieku emerytalnego oraz inne reformy przywilejów socjalnych.*

Przeciwnicy obecnego rządu rekrutujący się z populacji aktywnych zawodowo uznają, że jest nie do pojęcia tak wysokie jego poparcie. Niektórzy z nich nie dają wiary w podawaną skalę sondaży dla rządu PiS. Ich zdaniem: *PiS prowadzi intensywną akcję propagandową w mediach publicznych, mieszając prawdę z fałszem, nieustannie dostarcza nowych emocji, bazując na lękach, przede wszystkich tych, które niesie globalizacja. Populistyczny antyintelektualizm zastępowany zdrowym rozsądkiem trafia z pocieszeniem do ludzi, którzy czują się pokrzywdzeni przez państwo, o niskim poziomie powszechnej edukacji, gra na uczuciach ludzi nieświadomych, popieranym przez Kościół utrwalający konserwatywne stereotypy w społeczeństwie (tzw. moherowe berety). Wdrażanie zgodne z oczekiwaniami, nieprzemyślanych i krótkowzrocznych decyzji jako symbolicznych gestów, bez rozwiązywania problemów i ponoszenia konsekwencji ich dalekosiężnych skutków jest rozdawnictwem pieniędzy podatników na strategię programu „Rodzina 500+”. Utrzymywanie się przy władzy odbywa się przez podtrzymywanie obietnic, bez konsekwentnej realizacji programu wyborczego.*

Zupełnie inaczej postrzegają politykę obecnego rządu sprawujący władzę w samorządzie terytorialnym. Zdecydowana większość z nich twierdzi, że: *są dotrzymywane obietnice i zobowiązania wyborcze, jest realizowany program wyborczy i są konsekwentnie wdrażane jego założenia. W kontekście populizmu dyskredytują oni elity opozycyjne postrzegane w kategoriach przeciwników politycznych, uznając ich za winnych społecznego niezadowolenia. Według ich stanowiska obecny rząd nie ma innej alternatywy politycznej, ponieważ: odczuwa się*

brak realnej, rozumnej opozycji, która postuluje likwidację programu „Rodzina 500+”, IPN, CBA, podniesienie wieku emerytalnego oraz konsekwentnie odgrywa rolę Targowicy w UE, totalnie krytykując PiS. Polityka prospołeczna rządzących, legitymizowana jest przez samorządowców korektą dla polityki poprzedniej ekipy, zbyt odległej „od ludzi”. Za bardzo dobre reformy uznawane są przez nich: decyzje prospołeczne związane z dodatkami (np. „Rodzina 500+”) lub emeryturami, wrażliwość społeczna, pochylenie się nad szarym człowiekiem, jasne stanowisko związane z odmową przyjmowania uchodźców, ograniczanie rozkradania majątku narodowego. Reakcją w duchu populizmu na odczuwany kryzys gospodarczy jest mistyfikacja zakładająca, że realizacja programu społeczno-gospodarczego, liczne projekty gospodarcze zapewnią dobrą sytuację ekonomiczną idącą w kierunku zrównoważonego rozwoju kraju. Według populistycznej retoryki o „odzyskaniu” państwa, zajmowanie się Polską, prowadzenie polityki historycznej, jest odczytywane przez samorządowców w kategoriach wiarygodnych, dobrych decyzji, zmierzających konsekwentnie do poprawy funkcjonowania państwa.

Badani emeryci w przeświadczeniu, że PiS jest jedyną sprawiedliwą partią, upatrują wysokiego poparcia rządu sprawowanego przez ugrupowanie prawicowe przede wszystkim w socjalnym programie „Rodzina 500+”.

W opiniach badanych seniorów, zdeklarowanych przeciwników sprawujących władzę: *politycy robią to, co zapowiadali w kampanii, ale niewłaściwymi drogami, posługując się typowym dla populistów masowym klientelizmem, w zamian za poparcie obywateli traktowanych jako „klientów”*. Poprzez swoją umiejętną propagandę sukcesu, podobającą się ludziom rząd trafia do pokrzywdzonych przez zmiany ustrojowe, oferując ludziom ubogim i rodzinom wielodzietnym program „Rodzina 500+”. Emeryci wyrażają obawy, że: *populistyczna negacja kultury politycznej PO, która nie potrafi wykazać swoich atutów i całej stojącej w miejscu opozycji, której nie stać na zjednoczenie, może doprowadzić do wygrania następnych wyborów przez PiS*. Wykorzystywanie perswazji i manipulacji jako metod wywierania wpływu przez populistów powoduje u seniorów brak wiary w solidność wyników poparcia PiS, podawanych przez media mu podporządkowane.

Z analizy opinii argumentujących utrzymywanie się wysokiego poparcia rządów PiS w pierwszej kadencji wyłania się następująca typologia: zwycięska kampania wyborcza, dyskredytacja opozycji, zaufanie i realizacja obietnic, podtrzymywanie wartości narodowych, pakiet polityki społecznej („Rodzina 500+”, program mieszkaniowy, obniżenie wieku emerytalnego, bezpieczeństwo), zrównoważony rozwój kraju (system podatkowy, infrastruktura), gwarancja praworządności. Respondenci ze wszystkich kategorii podawali argumentację tylko do typów opinii: zaufanie i realizacja obietnic, oraz pakietu polityki społecznej. Natomiast tylko według emerytów o poparciu rządu decyduje gwarancja praworządności.

Zgłaszane przez oponentów przyczyny poparcia rządu można pogrupować w następujące typy: wsparcie przez Kościół, konserwatywne stereotypy, fałsz propagandowy, krótkowzroczność polityki socjalnej, słabość opozycji obawą przed ponowną wygraną PiS. Samorządowcy nie wysuwali żadnych argumentów z powyższych typów, lecz wyłącznie opinie legitymizujące duże poparcie. Antyklerykalna młodzież wskazywała tylko na hipokryzję Kościoła i słabość opozycji. Pracujący i emeryci wyrażali opinie mieszczące się w we wszystkich wyróżnionych typach.

POZYTYWNE OCENY DZIAŁAŃ RZĄDU OD 2015 ROKU

W celu precyzyjnego wyjaśnienia uwarunkowań wysokiego poparcia rządu sprawowanego od 2015 roku przez PiS, respondenci w wywiadach dokonali oceny rezultatów polityki społeczno-gospodarczej.

Trzy czwarte badanych studentów określiło wprowadzenie programu „Rodzina 500+” jako realizację polityki prorodzinnej pozwalającą na lepszy byt rodzinom wielodzietnym, pomagającą w trudnych sytuacjach i zachęcającą do wzrostu liczby potomstwa. Zdaniem niektórych z nich program ten powinien być dopracowany, ale już osiągnął swój cel zwiększając przyrost naturalny. Do pozytywnych działań obecnego rządu zaliczyli także: *program mieszkaniowy, reformę edukacji, obniżenie wieku emerytalnego, płacę minimalną, podwyżki dla pracowników służby zdrowia, zmiany w sądownictwie, ustawę o IPN, większą ściągalność podatków oraz politykę ekonomiczną sprzyjającą pozytywnym zmianom w gospodarce.*

Również większość respondentów w wieku produkcyjnym niemobilnym, za sukces rządu jako wyraz zainteresowania sprawami obywateli, poczytało wprowadzenie programu „Rodzina 500+”. Kilku z nich postulowało otrzymywanie go przez matki samotnie wychowujące dzieci, a nie przez VIP-y. Za bardzo pozytywne uznawano: *zmiany w stanowieniu prawa, ujawnienie afer gospodarczych, działania Policji przeciw demonstracjom, wyjaśnianie wszelkich nieprawidłowości, zmiany w służbie zdrowia, wprowadzenie i uszczelnienie podatków, ściągalność VAT, próby zablokowania wypływu zysków za granicę, otwarcie się na Europę, kontynuację działań patriotycznych.*

Samorządowcy za pozytywne uznawali wszystkie poczynania obecnego rządu sprawującego władzę w sposób konkretny, stawiającego politykę i działania w różnych zakresach z „głowy na nogi”. Za cenne uznano nowe inicjatywy i realizację programów podnoszących poziom życia mieszkańców kraju. Najwyżej oceniono programy prorodzinne: „Rodzina 500+”, „Mieszkanie Plus”, „senior+” oraz *obniżenie wieku emerytalnego i porozumienie z lekarzami.* Dobre założenia programu gospodarczego rządu Morawieckiego oznaczają, zdaniem respondentów: *dbałość o rozwój gospodarczy, promowanie rodzimych firm i produktów, repolonizację banków, uszczelnienie systemu podatkowego, wpływy i egzekucję*

podatku VAT-u oraz rozwój infrastruktury w Polsce Wschodniej. Komisja weryfikacyjna do spraw warszawskiej reprivatyzacji powinna ingerować w nieuczciwie nabyte prawa majątkowe. Za dobrą monetę uznano: reformy w wymiarze sprawiedliwości, działania podejmowane przez Ministerstwo Cyfryzacji w zakresie cyfryzacji państwa, upomnienie się o sprawy narodowe, politykę historyczną oraz temat uchodźców.

Seniorzy, podobnie jak pozostałe grupy respondentów, najwyżej ocenili wprowadzenie programu „Rodzina 500+”, chociaż zdarzały się postulaty zastosowania innych kryteriów przyznawania tych środków. W polityce społecznej emeryci popierali: *skrócenie wieku emerytalnego dla kobiet, pomoc seniorom, podwyższenie najniższego wynagrodzenia*. Nacisk rządu na rozwój gospodarczy seniorzy postrzegali przez pryzmat zwiększania progu podatkowego, poprawę ściągalności VAT, a za przejaw polityki bezpieczeństwa uznawali jednostki obrony terytorialnej.

Ze wszystkich podanych pozytywnych ocen polityki rządu PiS w pierwszej kadencji można wyróżnić następujące typy: polityka prospołeczna, pozytywne zmiany w gospodarce, reformy w wymiarze sprawiedliwości, działania patriotyczne, konkretny sposób sprawowania władzy. Jedynie dwa pierwsze z nich były wysuwane przez każdą badaną kategorię społeczną.

NEGATYWNE OCENY DZIAŁAŃ RZĄDU OD 2015 ROKU

Nieliczni badani studenci w swoich wypowiedziach negatywnie oceniali poczynania rządu przez pierwsze trzy lata kadencji. Zwrócono uwagę na: *niedotrzymywanie obietnic wyborczych, okłamywanie wyborców, otrzymywanie „stołków” w spółkach dzięki znajomościom, wprowadzenie dyktatorskich rządów, postępowanie według własnych potrzeb i chęci bez liczenia się z innymi partiami*. Ich zdaniem: *brak jest odpowiedniej polityki socjalnej, a znikoma pomoc obywatelom objawia się w: obniżeniu wieku emerytalnego i programie „Rodzina 500+” prowadzącym do spadku budżetu państwa, problemach w służbie zdrowia, ustawie o zakazie aborcji i małym poczuciu bezpieczeństwa w kraju*. Negatywnie odebrano: *ustawę o Trybunale Konstytucyjnym i sądach, złe decyzje rozbijające armię i wojsko, miesięcznice smoleńskie, zmianę przepisów o ochronie przyrody zezwalających na wycinkę drzew, płatne autostrady i słaby rozwój miast, a także liberalne podejście do demonstracji np. KOD, ustępstwa w bojkocie ustaw sejmowych oraz ostrożność prezydenta*.

W wypowiedziach respondentów w wieku produkcyjnym niemobilnym przeżywały się następujące negatywne oceny: *władza pod dyktando jednego człowieka, współpraca z klerem, rozbicie dobrych zasad wypracowanych przez poprzednie rządy. Rząd rządzi bardzo źle, nie ma nic pozytywnego w jego działaniach, więcej negatywów niż pozytywów, żadne decyzje nie zasługują na pozytywną ocenę,*

a szczególnie naganne są działania wbrew Konstytucji, niszczenie praworządności, łamanie prawa i tumanianie ludzi, ograniczanie praw kobiet (ograniczanie dostępu do legalnej aborcji, antykoncepcji, ingerencja w indywidualne oceny aborcji). Rząd chce zawładnąć każdą sferą obywateli i za nich decydować wbrew ich woli. Pogarsza się obraz Polski w świecie przez politykę zagraniczną generującą konflikty z Europą Zachodnią. Nieodpowiednia jest forma sprawowania władzy, np. niedopuszczanie dziennikarzy i posłów innych organizacji do sali obrad, nieudzielanie im głosu. Negatywnie oceniono większość reform: wojsko, sądownictwo, służba zdrowia, nauka (reformacja edukacji cofająca szkolnictwo do XIX w.). Wyrażano sprzeciw wobec: rozdawnictwu publicznych pieniędzy, które umacnia roszczeniowe postawy, utrzymaniu kominów płacowych i braku wprowadzenia najniższego wynagrodzenia dla emerytów, którzy głodują i nie mają za co wykupić leków z recept, co podzieliło kraj i ludzi, pogłębiając różnice społeczne.

Spśród badanych przedstawicieli samorządów terenowych, popierających ekipę rządzącą krajem, również niektórzy dostrzegali negatywne ich zdaniem posunięcia rządu: *zbyt wiele skrajności w podejmowanych decyzjach, sytuacja z Trybunałem Konstytucyjnym, zmiany w sądownictwie, zmiana ustawy o IPN, nieefektywna, fatalna polityka zagraniczna (niezależnie od jej skuteczności jest źle odbierana i prezentowana), utrudnienia w obrocie ziemią, zmiana przepisów dotyczących energii odnawialnej (faktyczna blokada rozwoju miejscowości gdzie stoją wiatraki), wysokie podatki (VAT), zbyt wolne rozliczanie przestępstw gospodarczych, niedostateczne odpolitycznienie zarządów państwowych spółek, brak regulacji personalnej, reforma oświatowa, ciągle wytykanie opozycji jej działań w czasie sprawowania władzy, za słabe i za rzadkie kontakty posłów i senatorów w swoich okręgach wyborczych w wyborcami, słabe działania w kierunku rozbudowy struktur PiS w mniejszych miejscowościach, brak wydalenia ambasador Izraela po wystąpieniu w Oświęcimiu.*

Najbardziej krytyczne oceny rządzącej partii przewijały się w wypowiedziach emerytów, w których padały następujące sformułowania: *zalatwianie wszystkich spraw i problemów nieprzygotowanymi do końca ustawami, brak umiejętności wyboru rzeczy ważnych, tworzenie wkoło wrogów, naganne polityka zagraniczna, pozorowanie bezpieczeństwa obywateli, nieprzestrzeganie Konstytucji, przekraczanie prawa, dewastowanie systemu prawnego państwa, zniszczenie Trybunału Konstytucyjnego, uzależnienie mediów od władzy, wszystkie działania rządu są negatywne.*

Znacznie więcej typów wypowiedzi można wyróżnić biorąc pod uwagę opinie negatywne: dyktatorskie rządy, negatywna ocena reform (rozdawnictwo publicznych pieniędzy, program „Rodzina 500+”, służba zdrowia, edukacja), polaryzacja dochodów, pozorowanie bezpieczeństwa obywateli, niszczenie praworządności, nieudolne decyzje gospodarcze, zła polityka ekologiczna i urbanistyczna, podziały społeczne, polityka zagraniczna generująca konflikty. Zarzuty wysuwane przez każdą badaną kategorię dotyczyły dyktatorskich rządów i niszczenia praworząd-

ności. Na nieudolne decyzje gospodarcze narzekali tylko samorządowcy, a na złą politykę ekologiczną i urbanistyczną wyłącznie studenci.

ZAKOŃCZENIE

Zmiana społeczna przejawiająca się w Polsce przemianą ustrojową na przełomie lat 80. i 90. XX w. zapoczątkowała okres wprowadzania demokracji przez liberałów. Społeczno-ekonomiczne konsekwencje tych gruntownych reform były niekorzystne dla przeciętnego obywatela. Pauperyzacja klasy robotniczej i chłopskiej, słabość demokratycznych instytucji, brak socjalizacji politycznej społeczeństwa kształtowanego w totalitarnym systemie i korupcja elit politycznych generowały nierówności i konflikty społeczne (Przyłęcki, 2012, s. 67). Niepożądane antagonizmy społeczne przyczyniały się do podnoszenia poziomu konfliktu stron, ale dobro publiczne w tej walce między partiami politycznymi jest tylko produktem ubocznym w procesie zabiegania o jednostkowe i grupowe interesy partykularne (Habuda, 2010, s. 47, 214).

W Polsce chłopstwo, najpierw ekonomicznie i prawnie zależne od pana feudalnego, nieposiadające praw politycznych, po uzyskaniu wolności gorzej sytuowane materialnie względem innych klas i warstw społecznych, kultywujące tradycyjne wartości rodziny patriarchalnej i chrześcijaństwa, jest nadal podatne na wpływy populistów pozyskujące interesariuszy do swoich celów. Badacze struktur społecznych polskiego społeczeństwa dowodzą, że wyznawane wartości i przekonania religijne jednostek są silniejszą determinantą ich poglądów politycznych aniżeli wyznaczniki struktury społecznej. Dlatego strategie populistyczne prawicowych partii odwołujące się do katolickich korzeni, społecznej nauki Kościoła i wartości religijnych trafiają do znacznej części obywateli (Przyłęcki, 2010, s. 59, 73).

Podkarpacie jako jeden w niewielu regionów cechujących się największą wiejskością w strukturze społecznej i religijnością stanowi środowisko łatwo ulegające postulatom głoszonym przez polityków wielu opcji politycznych stosujących retorykę populistyczną w kampaniach wyborczych. Odsetek mieszkańców wsi w województwie podkarpackim wynosił w 1988 roku 60,6%, w 2002 roku – 59,5%, a w 2011 roku – 58,6%, natomiast w Polsce w 2011 roku – 39,3% (*Ludność...*, [http](#); *Liczby.pl...*, [http](#); *Narodowy Spis Powszechny...*, [http](#)). Deklaratywna religijność polskiego społeczeństwa jest nadal wysoka, bo 92% jego członków określa się mianem katolików (*Przynależność Polaków...*, [http](#)). Podkarpacie na tle reszty Polski jest wciąż silną ostoją katolicyzmu (Leśniak-Moczuk, 2008, s. 478–495). W niedzielnych mszach świętych uczestniczy ponad 80% ludności (Kurzyńska, [http](#)). Przynajmniej cztery razy w miesiącu na msze św. uczęszcza trzy czwarte ludności województwa podkarpackiego, a tylko 11% mieszkańców nie chodzi do kościoła (*Diagnoza społeczna...*, [http](#)). Przytoczone dane ilustrujące zakres wiejskości i re-

ligijności mieszkańców województwa podkarpackiego przekładają się na postawy społeczno-polityczne części ludności tego regionu. Z badań Jerzego Bartkowskiego wynika, że przede wszystkim w wiejskich środowiskach na współczesne zachowania wpływają tradycje społeczne i polityczne. Reakcje polityczne w postaci kultury politycznej regionu mają społeczne podłoże wynikające z trwałości kultury społecznej zakorzenionej w symbolach tożsamości zbiorowej oraz z przenoszenia we współczesność wzorów za pośrednictwem uformowanej przez przeszłość kultury społecznej. W społecznościach o silnych lokalnych korzeniach i etosie na Podkarpaciu (tereny byłej Galicji) zakorzenienie tożsamości w religii pomagało zachować własną odrębność, przetrwać niesprzyjające warunki. Stąd ludność z tych obszarów często przejawia opcje prosolidarnościowe, postawy konserwatywne, poglądy pracownicowe (Bartkowski, 2003, s. 414–417).

Spośród czterech kategorii społeczno-ekonomicznych wybranych na Podkarpaciu do badań jakościowych średnio prawie trzy czwarte respondentów było zwolennikami prawicowej partii PiS, w tym: trzy czwarte młodzieży studiującej i emerytów, prawie połowa respondentów w wieku produkcyjnym niemobilnym i prawie wszyscy samorządowcy. We wszystkich wypowiedziach respondentów zarówno zwolenników, jak i oponentów partii rządzącej po 2015 roku, w odniesieniu do kampanii wyborczej oraz ocen sprawowania władzy, najczęściej przewijały się dwa argumenty stosowane w populistycznej strategii. Pierwszy z nich dotyczył socjalnego programu „Rodzina 500+”, a drugi odniesienia do elit poprzedniego rządu. W zależności od poglądów politycznych argumenty te były traktowane pozytywnie lub dyskredytowane. Odwoływanie się do uczuć religijnych i wpływu Kościoła trafiało do wyborców popierających partię PiS, natomiast u jej przeciwników wywoływało krytykę. Dużą rolę w uzasadnianiu sukcesu wyborczego i poparcia rządu ugrupowania PiS odegrało podnoszenie kwestii narodowych zarówno w sferze polityki wewnętrznej, jak i polityki zagranicznej. Do reform w sądownictwie pozytywnie odnosiła się tylko część respondentów popierających PiS spośród samorządowców i osób w wieku produkcyjnym niemobilnym, natomiast negatywne opinie wyrażali respondenci z wszystkich czterech badanych grup. Przywoływanie haseł sprawiedliwości społecznej i demokracji zarówno w kampanii wyborczej, jak i podczas sprawowania władzy znajduje pozytywny oddźwięk społeczny. Zagadnienia z obszarów polityki społecznej, w tym spraw socjalnych są bronią obosieczną, ponieważ dla zwolenników stanowią koronny argument w obietnicach wyborczych i przy poparciu polityki rządu, ale przeciwnicy niepodatni na populistyczne hasła, dostrzegający konsekwencje w szerszej perspektywie krytykują te posunięcia. Sprawy rozwoju gospodarczego były argumentem trafiającym w kampanii do młodzieży i samorządowców. Natomiast respondenci ze wszystkich badanych prób sprawy ekonomiczne podnosili przy pozytywnej ocenie ekipy rządzącej, a jedynie wśród samorządowców padła uwaga krytyczna odnosząca się do wysokości podatków i innych nieudolnych decyzji

ekonomicznych rządu. Nikt z badanych nie podniósł przy ocenie kampanii wyborczej występowania charyzmatycznego przywódcy w zwycięskiej partii. Dopiero przy negatywnej ocenie rządu studiująca młodzież i pracujący krytykowali dyktaturę jednego człowieka.

Zebrane w badaniach na terenie województwa podkarpackiego opinie czterech celowo wybranych kategorii społecznych: studenci, osoby w wieku produkcyjnym niemobilnym, samorządowcy i emeryci, dotyczące oceny sukcesu wyborczego i uzasadnienia wysokiego poparcia rządu, dostarczyły argumentów pozytywnych przez zwolenników polityki PiS, a negatywnych przez jej przeciwników. Przedstawiciele badanych kategorii, w typologii odnoszącej się do ocen działań rządu PiS w pierwszej kadencji, wysunęli więcej negatywnych argumentów, aniżeli pozytywnych. Kontrargumenty oponentów ze wszystkich badanych kategorii, dyskredytujących sposób działań polityków prawicowych i efekty pracy władzy ustawodawczej i wykonawczej, dotyczyły dyktatorskich rządów i niszczenia praworządności. Natomiast zwolennicy ze wszystkich badanych kategorii doceniali prospołeczną politykę i pozytywne zmiany w gospodarce.

Wyniki badań jakościowych pozwoliły na wyodrębnienie typologii na podstawie zebranych opinii czterech prób respondentów, które dostarczają materiału badawczego do dalszych pogłębionych ilościowych badań w badanym przedmiocie. Na ich podstawie można stwierdzić, że postawiona w artykule teza została zweryfikowana pozytywnie w większym stopniu w części odnoszącej się do wygranych wyborów i uzasadnienia poparcia dla rządu PiS, aniżeli w stosunku do oceny efektów działań rządzących. Bowiern pomimo deklarowanego poparcia dla polityki partii PiS przez zdecydowaną większość badanej populacji, pojawiały się negatywne opinie o dokonaniach rządu nie tylko wśród oponentów.

BIBLIOGRAFIA

- Bartkowski, J. (2003). *Tradycja i polityka: wpływ tradycji kulturowych polskich regionów na współczesne zachowania społeczne i polityczne*. Warszawa: Instytut Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego, „Żak”.
- Borejza, T. (2009). *POPiS. Pozorna opozycja*. Warszawa: Książka i Prasa.
- Darendorf, R. (2003). Acht Ammerkungen zum Populismus. *Transit: Europäische Revue*, 25, 156–163.
- Diagnoza społeczna*. (2015). J. Czapiński, T. Panek (red). Pobrane z: <http://www.nowiny24.pl/wiadomosci/podkarpacie/art/9120204,diagnoza-spooleczna-2015-podkarpacie-jest-najbardziej-religijnym-wojewodztwem,id,t.html> (2015.11.04).
- Dzwończyk, J. (2006). Populizm jako czynnik blokujący rozwój społeczeństwa obywatelskiego w Polsce. W: M. Marczevska-Rytko (red.), *Populizm na przełomie XX i XXI wieku. Panaceum czy pułapka dla współczesnych społeczeństw?* (s. 119–140). Toruń: Adam Marszałek.

- Eco, U. (2007). *Rakiem. Gorąca wojna i populizm mediów*. Warszawa: W.A.B.
- Filar, M. (2009). Rola mediów w kreowaniu zagrożeń i sprzyjaniu populizmowi. W: Z. Sienkiewicz, R. Kokot (red.), *Populizm penalny i jego przejawy w Polsce*. Materiały z Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Prawa Karnego, Szklarska Poręba, 24–27 września 2008 r. (s. 51–56). Wrocław: Kolonia Limited.
- Giddens, A. (2001). *Poza lewicą i prawicą*. Zysk i S-ka: Poznań.
- Górka, M. (2017). *PO-PiS-owa demokracja. Rywalizacja między PO i PiS w latach 2005–2015*. Koszalin: Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej.
- Habuda, L. (2010). *Prawa i Sprawiedliwości Rzeczpospolita Polska. Aksjologia, ustrój, uprawianie polityki, obywatelskie społeczeństwo*. Opole: Uniwersytet Opolski.
- Hawkins, K.A., Kaltwasser, C.R. (2019). Introduction: The Ideational Approach. W: E. Ryan, C.L. Littvay, C.R. Kaltwasser, *The Ideational Approach to Populism: Concept, Theory, and Analysis* (s. 2–3). London, New York: Routledge.
- Jakubowska, U. (2004). Zainteresowanie polityką i postrzeganie własnej sytuacji życiowej a postawy populistyczne. W: R. Markowski (red.), *Populizm a demokracja* (s. 173–201). Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.
- Jasiecki, K. (2011). Wprowadzenie: o badaniach społecznych aktorów stanowienia reguł i roli rzecznictwa interesów. W: K. Jasiecki (red.), *Grupy interesu i lobbying. Polskie doświadczenia w unijnym kontekście* (s. 9–21). Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN.
- Jasiecki, K. (2017). Wprowadzenie. Systemowa deinstytucjonalizacja i problemy reprezentacji interesów. W: U. Kurczewska i K. Jasiecki (red.), *Reprezentacja interesów gospodarczych i społecznych w Unii Europejskiej* (s. 7–24). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Kurzyńska, E. *Raport: Podkarpacie to ostoja katolicyzmu w Polsce*. Pobrane z: <http://www.nowiny24.pl/wiadomosci/podkarpacie/art/6185113,raport-podkarpacie-to-ostoja-katolicyzmu-w-polsce,id,t.html> (2013.03.19).
- Laclau, E. (2009). *Rozum populistyczny*, przekł. z ang. pod kier. T. Szkudlarka i in. Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej.
- Leśniak-Moczuk, K. (2008). *Przemiany wiejskich społeczności lokalnych w odniesieniu do miasta. Studium zmiany systemowej*. Rzeszów. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Liczyby.pl. Pobrane z: <https://www.liczyby.pl/baza-wiedzy/ludnosc/pytania/porownanie-procentowe-ludnosc-miast-i-wsi-w-polsce> (2023.02.29).
- Ludność w województwie podkarpackim. Stan i struktura demograficzno-społeczna*. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011 (2013). Rzeszów: Urząd Statystyczny w Rzeszowie.
- Markowski, R. (2016). Wstęp. *Studia Socjologiczne*, 4 (223), 13–15.
- Markowski, R. (2004a). Populizm a demokracja: ujęcia, dylematy, kontrowersje. W: R. Markowski (red.), *Populizm a demokracja* (s. 11–32). Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.
- Markowski, R. (2004b). Wstęp. W: R. Markowski (red.), *Populizm a demokracja* (s. 7–9). Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.
- Merkley, E. (2020). Anti-Intellectualism, Populism, and Motivated Resistance to Expert Consensus. *Public Opinion Quarterly*, 84 (1), 24–48. DOI:10.1093/poq/nfz053.

- Moffitt, B., Tormey, S. (2014). Rethinking Populism: Politics, Mediatization and Political Style. *Political Studies* 62 (2), 381–397. DOI:10.1111/1467-9248.12032.
- Moroska, A. (2010). *Prawicowy populizm a eurosceptycyzm: (na przykładzie Listy Pima Fortuyna w Holandii i Ligi Polskich Rodzin w Polsce)*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Mudde, C., Kaltwasser, C.R. (2013). Exclusionary vs. Inclusionary Populism: Comparing Contemporary Europe and Latin America. *Government and Opposition*, 48 (2), 147–174. DOI:10.1017/gov.2012.11.
- Mudde, C. (2004). The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, 39 (4), 541–563. DOI: 10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x.
- Müller, J.W. (2017). *Co to jest populizm?* Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Nalewajko, E. (2004). Populizm w demokracji. W: R. Markowski (red.), *Populizm a demokracja* (s. 33–67). Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.
- Narodowy Spis Powszechny ludności i mieszkań powszechny spis rolny. Ludność stan oraz struktura demograficzna i społeczno-ekonomiczna. Województwo podkarpackie (2003). Rzeszów: Urząd Statystyczny.
- Pacześniak, A., De Waele, J.-Mi. (2010). Wstęp. Europa z rysą populizmu. W: J.-M. De Waele, W. Pacześniak (red.), *Populizm w Europie. Defekt i przejaw demokracji?* (s. 7–13). Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Pelinka, A. (2010). Populizm w Europie – w poszukiwaniu znaczenia mglistego pojęcia. W: J.-M. De Waele, W. Pacześniak (red.), *Populizm w Europie. Defekt i przejaw demokracji?* (s. 17–34). Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Przyłęcki, P. (2012). *Populizm w polskiej polityce. Analiza dyskursu polityki*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe. Kancelaria Sejm.
- Przynależność Polaków do ruchów i wspólnot religijnych* (2017). Komunikat z badań, nr 84. Warszawa: Centrum Badania Opinii Publicznej.
- Riedel, R. (2010). Populizm jako wyzwanie dla współczesnego rozumienia demokracji w wariacie przedstawicielskim. O pułapkach demokracji w Polsce. W: J.-M. De Waele, W. Pacześniak (red.), *Populizm w Europie. Defekt i przejaw demokracji?* (s. 123–132). Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Sanecka-Tyczyńska, J. (2011). *Państwo obywatelskie i wspólnota polityczna. Studium o myśli politycznej Prawa i Sprawiedliwości*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Stępień, S. (2006). Populizm w programach wyborczych do parlamentu 2001 roku. W: M. Marczevska-Rytko (red.), *Populizm na przełomie XX i XXI wieku. Panaceum czy pułapka dla współczesnych społeczeństw?* (s. 150–176). Toruń: Adam Marszałek.
- Szacki, J. (2006). Populizm a demokracja. W: M. Marczevska-Rytko (red.), *Populizm na przełomie XX i XXI wieku. Panaceum czy pułapka dla współczesnych społeczeństw?* (s. 13–18). Toruń: Adam Marszałek.
- Szafrąńska, M. (2015). *Penalny populizm a media*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Tokarczyk, R. (2006). Cechy konstytutywne myśli populizmu. W: M. Marczevska-Rytko (red.), *Populizm na przełomie XX i XXI wieku. Panaceum czy pułapka dla współczesnych społeczeństw?* (s. 19–32). Toruń: Adam Marszałek.

- Tomasiewicz, J. (2019). Reakcja. Prawicowy populizm jako odpowiedź na wyzwanie migracji i wielokulturowości. W: A. Adamczyk, A. Sakson, C. Trosiak (red.), *Migranci i mniejszości jako swoi i obcy w przestrzeni polityczno-społecznej*. (s. 71–86). Poznań: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa.
- Zalewski, W. (2009). Populizm penalny – próba zdefiniowania zjawiska. W: Z. Sienkiewicz, R. Kokot (red.), *Populizm penalny i jego przejawy w Polsce*. Materiały z Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Prawa Karnego, Szklarska Poręba, 24–27 września 2008 r. (s. 13–32). Wrocław: Kolonia Limited.

Streszczenie

W polityce państw europejskich na przełomie XX i XXI w. do głosu dochodzą społecznie popierane partie populistyczno-prawicowe, wykorzystujące niezadowolenie z polityki prowadzonej przez elity polityczne. Celem artykułu była analiza przyczyn zwycięstwa partii Prawo i Sprawiedliwość w wyborach prezydenckich oraz parlamentarnych w 2015 r., zbadanie argumentów popierających politykę rządu utworzonego przez tę partię oraz dokonanie charakterystyki efektów działań rządów PiS sprawowanych w pierwszej kadencji, według opinii wybranych kategorii mieszkańców województwa podkarpackiego. Interpretacja opinii społecznej dotyczącej polityki realizowanej przez PiS została dokonana w kategoriach populizmu.

W artykule postawiono tezę, że populistyczna strategia partii PiS znajduje ugruntowanie w opiniach wybranych środowisk społecznych Podkarpacia, uzasadniających wygraną kampanię wyborczą, poparcie społeczne rządu oraz pozytywną ocenę efektów decyzji rządu w pierwszej kadencji. Dla zweryfikowania postawionej tezy przeprowadzono terenowe badania empiryczne w województwie podkarpackim za pomocą techniki wywiadu ze scenariuszem. Kwestionariusz wywiadu zawierał pytania otwarte. Dobór próby do badań jakościowych był celowy. Jako respondentów wytypowano przedstawicieli studentów, samorządowców, pracujących i emerytów.

Zaprezentowane wyniki autorskich badań zrealizowanych na Podkarpaciu, ukazały determinanty wyborczego sukcesu partii Prawa i Sprawiedliwości oraz aktualną ocenę sprawowanej przez nią władzy w kraju. Dostarczyły one argumentów pozytywnych przez zwolenników polityki PiS, a negatywnych przez jej przeciwników. Zwolennicy ze wszystkich badanych kategorii doceniali prospołeczną politykę i pozytywne zmiany w gospodarce. Natomiast kontrargumenty oponentów ze wszystkich badanych kategorii, dyskredytujących sposób działań polityków prawicowych i efekty pracy władzy ustawodawczej i wykonawczej, dotyczyły dyktatorskich rządów i niszczenia praworządności. Przedstawiciele badanych kategorii, w typologii odnoszącej się do ocen działań rządu PiS w pierwszej kadencji, wysunęli więcej negatywnych argumentów, aniżeli pozytywnych.

Słowa kluczowe: polityka partii, populizm, demokracja, wybory parlamentarne.

Determinants of electoral success and evaluation of the government of Prawo i Sprawiedliwość [Law and Justice] Party by the inhabitants of Podkarpacie

Summary

In the politics of European countries at the turn of the 21st century, socially supported populist and right-wing parties take advantage of dissatisfaction with the policies pursued by the political elites. The aim of the article is to analyse the reasons for the victory of the Law and Justice party

in the presidential and parliamentary elections in 2015, to examine the arguments supporting the policy of the government formed by this party and to characterise the effects of the actions of the PiS government undertaken in its first term, according to the opinions of selected categories of inhabitants of the Podkarpackie Voivodeship. Public opinion on the policy pursued by PiS was interpreted in terms of populism.

The article argues that the populist strategy of the PiS party is grounded in the opinions of selected social circles in Podkarpackie, justifying the winning election campaign, public support of the government and a positive assessment of the effects of the government's decisions in the first term. In order to verify the thesis, empirical field research was carried out in the Podkarpackie Voivodeship using the interview technique with a scenario. The interview questionnaire contained open questions. The selection of the sample for qualitative research was intentional. Representatives of students, local government officials, working people and retirees were selected as respondents.

The presented results of original research carried out in Podkarpackie showed the determinants of the electoral success of the Law and Justice party and the current assessment of its power in the country. They provide positive arguments by supporters of the PiS policy and negative arguments by its opponents. Supporters from all surveyed categories appreciated the pro-social policy and positive changes in the economy. On the other hand, the counter-arguments of opponents from all the surveyed categories, discrediting the way right-wing politicians act and the effects of the work of the legislative and executive authorities, concerned dictatorial rule and the destruction of the rule of law. Representatives of the surveyed categories, in the typology referring to the assessment of the activities of the PiS government in the first term put forward more negative arguments than positive ones.

Keywords: party policy, populism, democracy, parliamentary elections.

JEL: D72.